

Hatvanadik életéve betöltése alkalmából Csehi Gyula docens-doktort, a kolozsvári Babeş—Bolyai Tudományegyetem magyar irodalom tanszékének tanárát, a nagy műveltségű tudóst, nevelőt és publicistát, úgy is mint a régi és az új Korunk munkatársát, sok szeretettel köszöntjük. Egészséget és sok munkában, sikerekben gazdag esztendőt kívánunk Csehi Gyulának.

Modern Kalliópé

Művelődésünket vizsgáljuk színéről s visszajáról. Józan hangok mellett túlhajtott és meddő végletek diszsonanciái is felcsendültek az „irodalomcentrizmus“ vitájában: pöffeteg önelégültség az egyik póluson, csüggesztő kisebbségi komplexus a másikon. De sem itt, sem ott nem figyelt fel senki — írásban legalábbis — egy olyan eseményre, amely tudományosságunknak (közelebbről az irodalomtudománynak) egyik, eddig nálunk egyáltalán nem művelt ágát úttörő módon gazdagítja. A kívülálló azt hihetné, olyan gazdagok vagyunk műfajelméleti, összehasonlító irodalomtörténeti, alkotáslélektani, irodalomszociológiai munkákban, hogy az olyan vállalkozás, mint a Csehi Gyuláé, amelyből eddig két kötet, mintegy ezer lap került az olvasó elé — már nem is kelthet különösebb érdeklődést a könyvtermés bőségétől túlhalmozott, elfásult szakkritika berkeiben. Holott tudjuk, egyáltalán nem ez a helyzet.

Szakkritika? Ha egy tudományos munka érdembeni méltatásának az a feltétele, hogy a bíráló beavatottként szóljon hozzá a tárgyhoz, hogy bár nagyjából rendelkezék a szerző tárgyismeretével, az apparátus felhasználta adatok között otthonosan mozogjon — nos, akkor a Modern Kalliópé, a Klió és Kalliópé folytatása még jócskán várhat kritikusra. Csakhogy bizonyos kényszerhelyzetekben, amilyen ez a mostani is, az örökölt lemaradás és a halaszthatatlan feladat szorításában, az önmagában dicséretes szerénység, illetéktelenségünk egyébként indokolt beismerése a restséget igazolná, egyet jelentene egy felszámolandó állapot véglegesítésével. Csehi Gyula ezzel a méreteiben, igényében egyaránt impozáns vállalkozással voltaképp a tevékenysége gerincét alkotó pedagógusi hivatását teljesíti ki; értő olvasót, illetékes bírálót nevel, közönséget és közeget, művének reális akusztikát biztosítót. Csak ha így fogjuk fel a hármaskönyvnek koncipiált munka eddig megjelent két kötetét, törhetünk ki végre a bűvös körből: ennek a tárgykörnek nálunk jószerével nincs szakirodalma, honnan lehetnének hát szakértői? Szakember nem lévén, miként bontakozzék ki a szakirodalom?

Az első kötet — erre itt és most csak emlékeztetni kívánok —, mint címe is jelezte, a nagyepika és a történelem kapcsolatát taglalta; a második, a Modern Kalliópé a regény történetének elmúlt másfél évszázadát tekinti át, a műfaj alakulásának főbb állomásait, típusait, szerkezetét, George Sand és Musset, Balzac, Hugo, Zola, Dosztojevszkij, Thomas Mann műveiben mutatja ki fikció és valóság szelektív talál-

kozását; A második kötet végén — a harmadik kötet elé című szerzői vallomásból tudjuk, hogy a ciklust záró könyv tartalmazza majd napjaink társadalmának, tudományának és a regénynek az összefüggéseit; címe: Uránia vagy regény, tudás, tudomány.

Irodalomszociológia, alkotáslélektan, forrástörténet érintkezési felületén helyezkedik el Csehi Gyula munkája. A szempontok változatosága mellett a vizsgálódásnak ez a módszere egyszerre él több szakdiszciplína lehetőségeivel anélkül, hogy bármelyiknek is kizárólagosságot juttatna. Eljárása buktatóira maga a szerző figyelmeztet: „... inkább óvakodtam a megcsontosodott merevségektől, mint az eklekticizmus veszélyeitől.“ A megközelítés eleve kigondolt szempontja úgy válik a négy átfogó fejezet során rendező elvvé, hogy az elméleti összefoglalás, a fogalmak tisztázása a műfaj alakulásának történeti folyamatából következik. Minden esetben az adott műből vezeti le a szerző, hogy a társadalmi tudat, az uralkodó stílusirányok, az írói alkat sajátosságai, a regény létrejöttének személyes indítékai vagy társadalmi tendenciája, korabeli események és intimitások milyen irányban és arányban működtek közre az írói szándék megvalósításában.

Csehi módszere homlokegyenest ellenkezik a strukturalista Roland Barthes-éval. Csehi akár Az író mint történész, akár Az író mint szociológus fejezetcím alatt tárgyalja a romantikus, a realista, a naturalista regényt — mindenképp történetiségében vizsgálja a műfajt, csak úgy, mint az egyes művet. Barthes szerint: „... az irodalmi mű lényegéből eredően paradoxális, egyidejűleg jelezvén a történelmet és ellenállva neki... ezért nem rendelkezünk az irodalom történetével, csupán az írókéval.“ Az irodalom kutatásában mégis elfogad két posztulátumot: történeti az egyik, amennyiben a kutató intézményként fogja fel az irodalmat; lélektani a másik, ha az irodalom mint alkotás a vizsgálat tárgya. Ha a barthes-i felfogás módszer- és tárgymeghatározó alternatíváját vesszük például tekintetbe, a Modern Kalliopé koncepciója és metodikája a megközelítés kétféle lehetőségének keveredését mutatja.

Ez az előítéletmentes nyitottság teszi lehetővé például, hogy A regény útja a huszadik században című fejezet Dosztojevszkijjel kezdődjék, akit Csehi Gyula eléggé nem dicsérhető módon nem a XIX. század írói közé sorol, ahova életrajzi adatai szerint tartozik, hanem ember-szemlélete, regény-építkezési módszere szerint a XX. század előhírnökét látja benne. Talán hiányolható (a harmadik kötetben minden bizonynyal sorra kerülő) jelzése annak, hogy a Megszállottak írójától századunknak milyen hatalmas irodalmi-bölcseleti családfája eredeztetni magát.

Szükségképpen szűkkeblűnek tűnhet egy ilyen jelentékeny vállalkozás méreteihez képest, hogy ebben a keretben nincs mód a munka érdembeli méltatására. Megbocsáthatatlan mulasztás lenne azonban annak elhallgatása, hogy a hatvanadik évét ünneplő Csehi Gyula munkája — nemzetiségi művelődésünk égető problémáinak összefüggésében — több egy hézagpótló irodalomtudományi műnél: jelenség. A sokat és méltán emlegetett önismeret légüres térben lebegne, ha nem tételezné fel eleve a nemzetek kultúráját áttekintő törekvést, a komparatív szempont szakadatlan érvényesítését. Az irodalom vonatkozásában ez sem

többet, sem kevesebbet nem jelent, mint a világirodalmi műveltségnek azt a korszerű tágitását és mélyítését, amelyre most már a középfokú anyanyelvi oktatás is kezd fokozottabb gondot fordítani. Hogy az olyan feladatvállalás, mint a Csehi Gyuláé, milyen szolgálatot tesz a kultúra teremtői és terjesztői — írók, kritikusok, tanárok — további önképzésének, az senki előtt, aki a Modern Kalliópét haszonnal forgatja, nem szorul bizonyításra.

Gyilóczy Zsuzsanna

Fux Pál rajza

A diplomácia is azon emberi tevékenységek közé tartozik, amelyeket előbb műveltek, s csak később neveztek nevén. Már virágzottak a nemzetközi kapcsolatok, kialakult a protokoll, a ceremónia, a népek közötti beszélő viszony minden járuléka és kelléke, amikor Disraeli — elsőként — kimondta (a mai értelméhez közel álló jelentéssel) a „diplomátikus“ szót, s ettől kezdve a diplomaták végre diplomataként gyakorolhatják a diplomáciát.

Ahhoz képest, hogy mily későn sikerült elkeresztelkednie, a diplomácia igazán szép históriát kereshetett ki önmagáról. Így aztán e művészetnél bonyolultabb különös tudománnyal foglalkozó minden átfogó mű, így a Mircea Malița is* bőséges adalékokkal újolag bizonyíthatja egy régi, bevált fogás hatékonyságát: a tudománytörténeti áttekintés kiváló eszköze a beavatásnak; az olvasó még magához sem tér első ámulatából, s új fogalmak boldog tudójaként, új összefüggések ismeretében néhány fokot ismét emelkedett a tudás lajtorjáján. A diplomáciatörténelem a Nagy Történelemből a hadtörténetnél határozottan kellemesebb olvasmány, s mindig a *suspense* szenzációjával hat; de azt azért tapasztalatból tudjuk, hogy a tárgyalásztalnál felhozott érvek többnyire az arzenálok polcain nyugsznak, s hogy a tábornokok sikerének elengedhetetlen előfeltétele a diplomaták kudarca. Van még néhány oka a diplomáciatörténet népszerűségének: az emberek legalább utólag beavattaknak hihetik magukat, tudást szerezhetnek arról, amit — megbízásukból és nyilván érdekeik megfontolt szem előtt tartásával — eltitkoltak előttük...

Malița hatalmas bibliográfiára támaszkodva sem vállalkozik a teljes diplomáciatörténet áttekintésére, de amihez hozzányúl, azzal alaposan és főként célszerűen bánik, mondhatnám: funkcionálisan kezeli ismeretanyagát. A nagy iskolák sorából a görögöt, a római, a bizáncit, az olasz köztársaságokét, az ottománt s az orosz, illetve a Habsburgokét említi, majd a XIX. századba jutva felhagy az országokéni sajátosságok szerkesztési hangsúlyozásával, s kronológiai szempontokat követve vezet át a mába.

Természetesen a román diplomácia indokoltan terjedelmes történetét a szocialista Románia külpolitikájának alapelveiig emeli, amivel eltér ugyan általános szerkezeti koncepciójától (attól nevezetesen, hogy a külpolitika egyik eszközéről, nem pedig magáról a külpolitikáról értekezik), de ezt nem felejtünk, hanem éppen ellenkezőleg, helyeselnünk kell, hiszen ebben is ígértét látjuk annak, hogy most már nem sokáig kell várunk a nemzetközi kapcsolatok elméletének elvontabb kérdéseit szakszerűen tárgyaló művekre, s például a polemológiával vagy konfliktológiai is közelebbi ismeretségbe kerülhetünk hazai könyvek, nemcsak bel- és külföldi folyóiratok jóvoltából.

* *Mircea Malița: Diplomația. Editura didactică și pedagogică. București, 1970.*

◆ *A nagy múltú székelyudvarhelyi kollégium, a jelenlegi pedagógiai Liceum, 300. évfordulójának jelentőségét az október 21-én tartott ünnepi nagygyűlésen történeti összefüggésrendszerbe helyezte Mircea Malița oktatásiügyi miniszter. Széles kitekintésű és tömör felszólalásában hangsúlyozta, hogy a XVII. század három szomszédos román fejedelemsége, Havasalföld, Moldova és Erdély földrészünk leghaladóbb szellemi áramlatait tette magáévá, művelődésük azonos törekvések jegyében párhuzamosan fejlődött, s európai szintű diplomáciát teremtettek függetlenségük, anyanyelvük és vallott hitük védelmében a török Portával szemben. Együtt említette Miron Costint és a kollégiumalapító Bethlen János-t. Az alapítás korának mostoha körülményeiről szólva, melyekkel a kisváros teremtő erőinek szembe kellett néznie, magyarul idézte a népi szólásmondást: „A székely a jég hátán is megél.“*

Napjainkban gazdag lehetőségek nyílnak, hogy az egykori diszciplínák — köztük az anyanyelv, az idegen nyelvek és a népeket leginkább közelítő legtokéletesebb nyelv, a matematika nyelve — a tudományosság rangjára emelkedjenek, és megtartó erővel szolgálják a nép szellemi felemelkedését a közös múlt s közös jelen, a román nép és az együttélő nemzetiségek testvériségének jegyében, amelynek egyik bölcsője volt és jelképe ma a székelyudvarhelyi iskola.

Az ünnepség keretében lezajlott tudományos ülésszakon a Művelődés Házában Benkő Samu a kollégium egykori tudós tanárának, a történezs és botanikus Benkő Józsefnek életpályáját tárta fel. Toró Tibor temesvári egyetemi tanár pedig az antianyagra vonatkozó szakkutatások újabb eredményeit vázolta a „szép fizika“ magával ragadó képle-

krónika

teivel. Ezután szakosztályokra (történelem—irodalom, metodika, tanítóképzés) felosztva folytatódott a tudományos közlések sora, újonnan igazolva az ősi iskolaváros művelődési életének pezsgését. Ezt követően telt ház előtt, gálaesten léptek közönség elé az intézet volt növendékei. Dr. Jodál Gábor Szonatináját Balogh Ferenc hegedűművész, Balázs Ferenc eredeti népdalfeldolgozását a híres férjkorus szolgáltatta meg. Fellepett tanítványával, Gergely Lászlóval Halász Lajos marosvásárhelyi zeneiskolai tanár, és rátermett előadóként mutatkoztak be költeményeikkel Kányádi Sándor és Farkas Árpád. Csiky András színművész szavalatokon kívül föl-olvasással is szerepelt, Tamás Gáspár Barátságos mérkőzését szolgáltatta meg. Tischler Ildikó és Balogh Judit zongorakíséretei, Marinela Mihailuc és Mezei Mária versmondásai (Kányádi- és Argezei-fordítások) színesen egészítették ki a műsort.

Külön meg kell dicséernünk a nagygyűlést követő műsort: a jeleneteket a hajdan volt kollégium internátusi életéből, majd a körushátteret, amely előtt — szülni nem akaró vaspapstól kísérve — viharzottak a színpadon az ifjúsági és gyermekcsoportok szemet-szívet gyönyörködtető népi táncai.

Az ünnepségek képei és írott anyagai méltán kerülnek a dokumentációk közé, három évszázad föliánsainak szomszédosságába, mint új hajtások az iskola címerébe foglalt rózságon: „Per spinas ad rosas“ ...

◆ A nyelv és társadalom kapcsolatait elemző szeptemberi Korunk-szám véleménycserét indított el. A szerkesztőség meghívta a kolozsvári magyar nyelvészeket, s velük vitatta meg a további együtt-

Egyébként a tárgyalás-tudomány alapelvei Malița könyvében már méltó helyükre kerültek (ami semmiképpen sem teszi fölöslegessé további tanulmányozásukat). A szerző a tárgyalást a diplomácia központi jelenségeként értékeli, ami nem tartalmi tautológia, hanem — a román diplomácia sajátosságainak megfelelően — nagyon is időszerű tudományos koncepció. Malița ezzel összefüggésben — távlati érvényű — történelmi példákat idéz. A román fejedelemségek történetében — úgymond — a diplomáciához való jog megvédése egyértelmű volt a Portával szembeni függetlenség hangoztatásával. „Hazánk történelme világos bizonyítéka annak az eszmének, hogy a diplomáciához való jog megvédése, azé a jogé, amelyről a román uralkodók soha nem mondtak le teljesen, a megkülönböztethető függetlenségi státútum, a Portával szembeni függetlenségért folytatott harc része volt.“

Ezzel összefüggésben ide kívánczik a mű egyik méltatójának. Paul Dimitriunak figyelemre méltó megállapítása: „A diplomácia-fogalom sajátos hangzása a román népben mind történelmi, mind művelődési síkon megfigyelhető. A török invázió korszakában a latin világ végváraiban, érdekek találkozásának és ütközésének helyén, érdekes kultúra-erek csomópontján népünk — léte dimenziójaként — majdnem szüntelenül megélte azt a történelmiséget, amely benne rejlik a diplomácia-fogalomban. A tárgyalás és a jogok megőrzésére vagy tiszteletben tartására irányuló erőfeszítés, amelyről annyi román dokumentum tanúskodik — diplomáciai tevékenységünk állandója. Ezért hisszük, hogy a történész, diplomata és tudós Mircea Malița könyvének politikai pszichoanalízis jelentése van, mert történelmi tudatúlszöbre emel ismeretlen vagy csak kevésbé ismert tényeket...“ (Lumea, 1970. 8).

Igen, e jelentés felismertetése a könyv elsődleges funkciója. De — szorosabb értelemben vett szakmai szempontból — nem kevésbé fontosak enciklopédikus és technikai jellegű fejezetei, illetve mellékletei sem. Az enciklopédikus ismereteket hordozó részek általános fejlődést jeleznek az 1967-ben megjelent *Mic dicționar diplomatic român* bizonyos címszavaihoz képest. (Csak azt sajnáljuk, hogy a könyv kiadója eltekintett az ilyen művek esetében nélkülözhetetlen apparátus közzétételétől. Név- és tárgymutató, valamint rendszeresebb bibliográfiai áttekintés segítségével bizony könnyebben kiigazodtunk volna.)

Élvezettel olvastuk a technikai tudnivalókat ismertető oldalakat. Az ember gyakran gondol arra, hogy a nemzetek közötti érintkezés kifinomult szabályaiól milyen jó volna többet alkalmazni az egyedek közötti érintkezésben... Minden szinten. Hiszen az egykori „elitek“ társadalmi konvencióinak rafinériája — ahonnan a protokoll merített — önmagában nem megvetendő, s ha az evőeszközök használata is előbb-utóbb mégiscsak tömegméretekben úgy-ahogy elterjedt, talán egyedek is hasznos hagyományoknak bizonyulhatnak még. Ha demokratizálhatók.

Mert a protokoll és a ceremónia a tekintély-elv alapján merevedett szabályokba. Ennek szemléte-

tésére lejegyzem az ültetés és elhelyezés rendjének néhány szabályát.

Hogy mi tekinthető a legjobb helynek, az a helyi viszonyoktól függ; színházban általában a színpadtól legtávolabb eső páholyt szokták a legjobb helynek tekinteni.

Ebéd- és vacsorameghívások alkalmával: ha a nők és férfiak vegyesen vannak meghíva, nőket és férfiakat váltogatva kell ültetni; nők sohasem ülhetnek egymás mellett; nők részvételével rendezett étkezé- sen lehetőleg a nők és a férfiak, valamint külföldiek és hazaiak váltogatását kell alkalmazni, úgy tehát, hogy külföldi nő mellett hazai férfi, és külföldi férfi mellett hazai nő üljön. Az asztal vége felé már megengedhető, hogy hazai nők és férfiak kerüljenek egymás mellé...

Pedig a protokoll nem tréfadolog, igenis fontos szerepe van a nemzetközi életben is, s — Malița figyelmeztet rá —: jelentőségének tagadói tulajdonképpen nem a frakk esztétikumát, hanem egyebet próbálnak kétségbe vonni. A protokoll, a ceremónia, a diplomáciai szokások fontosságának tagadását rendszerint a „kánonok“ kiküszöbölésének, a formalizmusok egyszerűsítésének szándékával szokták indokolni, azzal az ígérekezettel, amely — úgymond — az érintkezés mechanizmusát a jelenlegi dinamikusabb szakaszunk megfelelőbbé tenné... Csakhogy az államközi érintkezésben, a nemzetek közötti viszonyban a történelmileg kialakult szokások az államok szuverén egyenlőségét jelző funkciójukkal tiszteletet parancsolók.

Farkas László

Irodalomtudományi dilemmák

Kántor Lajos most megjelent, külsejében is szép kötete, az *Alapozás*, egy évtized termése.* Folyóiratokban, egy-egy válogatás élén láttak először napvilágot az itt közreadott tanulmányok, esszék. Eleve teszögezhettük: hasznosak, szükségesekek az ilyen kötetek. Nemcsak azért, mert útbaigazításul szolgálnak az irodalmunkban tájékozódni kívánók számára. Ezen túlmenően: megfelelő rendező-elvek megtalálásával és érvényesítésével lehetővé válik új, szélesebb összefüggések megteremtése. Kántornak vannak rendszert formáló szempontjai. Hogy csak a legalapvetőbbeket említsem: líraiság a prózai alkotásokban, a novella-forma alakulása különböző korszakokban, irodalomtörténeti és irodalomkritikai látószög egybehangolása.

Az időben egymástól meglehetősen távol eső írások önkéntelenül kérdésre ingerelnek: vajon ugyanarról az íróról, műről, irodalmi jelenségről ugyanaz

* Kántor Lajos: *Alapozás. Klasszikusok — kortársak. Tanulmányok, esszék. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.*

krónika

működést a nyelvkultúra ápolása terén.

A kolozsvári kerekasztalnál Kelemen Béla, Máthé Jakab, Teiszler Pál és Szabó Zoltán fejtette ki a nyelv- és irodalomtudomány korszerű felfogását a nyelvművelésről, a Korunk nyelvszámának folytatásaként gyakorlatibb nyelv-ápoló anyag közreadását kezdeményezve. Faragó József és Mikó Imre a nyelv- és irodalomtudományi kiadványokról, Salamon László költészet és nyelv összefüggéséről, Kötő József a színművészet nyelvi felelősségéről, Zörgő Benjámin a tudományos világszint nyelvi követelményeiről, Farkas Magda a tankönyvek stílusáról szólott. Az értekezlet eredményeként megszületett egy nyelvművelő Korunk-szám terve, mely a mai nyelvállapot, a szakterminológia, az iskolai, színházi, művelődési vonatkozások vizsgálata öleli fel.

Nagyváradon a 3. számú Luceumban találkozott a Korunk küldöttsége a helybeli nyelv- szakos tanárokkal. Szikszai Tibor tanfelügyelő megnyitó szavai után Balogh Edgár az igényes nyelvkultúráról, Kántor Lajos a modern stíluselmzésről s Teiszler Pál a kolozsvári magyar tanszék nyelv- tudományi munkásságáról tartott rövid előadást. A felszólalók közül Dánielisz Endre (Nagyszalonta) és Szilágyi Aladár a gépi műfordítás és általában a nyelvészet és matematika összefüggéseit, a szaknyelv egyszerűsítését s a nyelvtanulási korszerű módszertanát vetette fel, Adám Anna a szép kiejtés és helyes fogalmazás ápolását sürgette, Lukács Salamon pedig az anyanyelvi fogalomalkotás és szaknyelviség lélektanai kapcsolatára utalt. Itt is felvetődött a nyelvművelő szám, sőt egy szélesebb, a Filológiai Társaságra háruló nyelvművelő mozgalom szükségése.

A találkozó alkalmából sor került a nagyváradi szabad-

krónika

egyetem keretében tervezett „Korunk-kör“ előzetes megbeszélésére is. Ez a kör, akárcsak a fővárosi Lumea és Magazin istoric olvasóinak már működő köre, rendszeres összejöveteleken beszéli meg a folyóiratban megjelent cikkeket.

◆ Rólunk volt szó a bukaresti rádió péntek esti Tabletá de seară ciklusában: Domokos Géza krónikája azokról a tőrekvésekről tájékoztatta a román közönséget, melyek a múlttól máig kölcsönös román-magyar ismerkedésünket mozditották elő. Kezdve a magyar irodalom klasszikus értékeinek hagyományos román közvetítésétől, egy Ștefan O. Iosif, egy Iosif Vulcan, egy Octavian Goga műfordítói tevékenységétől magyar íróink ismert román műfordításáig s a szellemi együttműködés mai megnyilvánulásáig, a közös Argezi- vagy Bartók- emlékezésekig vagy a bukaresti Petőfi-ház román és magyar írókat bemutató programjáig, egyre szélesebb folyamatról van szó, s jólesett hallanunk mindazt, amit az előadó e szellemi menetben a régi és új Korunk szerepének tulajdonított.

Az „Esti beszélgetések“ (így nevezi a sorozatot egy brassói kommentár) nem kevesebb mint három ízben is feldolgozták a Korunk-problémát. Egy nagy szerkesztő című előadásában Domokos Géza a húszas-harmincas évek Gaál Gáborát mutatta be, majd Egy harcós folyóirat cím alatt a régi Korunk antifasiszta szerepéről, a hazai román és magyar írókkal együtt jelentős külföldi személyiségeket is közös arcvonalra sorakoztató vonzóerejéről értekezett, végül 34 esztendő után címen az 1936-os ún. „román szám“ ezidei korszerű felújítását — áprilisi számunkat — méltatta, melyben az együttműködés

a véleménye Kántor Lajosnak most is, mint tíz évvel ezelőtt volt? Van egy általánosabb, kevésbé szubjektív vonatkozása is a kérdésnek. Talán főlélegesen bizonygatni, hogy 1960-ban készült — egyébként jól dokumentált — Thury-tanulmánya 1970-ben hiányérzetet kelt bennünk. (Azóta négyszáz oldalas könyv íródott Thuryról.) Nem is beszélve arról, hogy a nyolc-tíz évvel ezelőtti értékeléseken helyenként kiütököznek az akkori évek irodalomszemléletének (legyünk igazságosak: szükségleteinek) szempontjai.

Nem tartom hiabavalónak ezt itt elmondani a jövőre nézve sem, hisz — irodalomtörténeti kézikönyvek híján — az ehhez hasonló válogatások kivételes szerepet töltenek be irodalmi múltunk, illetve mai irodalmunk megismertetésében, korszerű értékelésében.

A gyűjteménybe foglalt írások bizonyos mértékig tárgykörök szerint csoportosulnak. Az első ilyen tárgykört a Madách Tragédiáját értelmező hosszabb-rövidebb elemzések teszik ki. Mint ismeretes, Kántort évek óta izgatja a madáchi életmű, először diákfejjel — államvizsgadolgozatban — vállalkozott *Az ember tragédiája* százéves útjának nyomon követésére (dolgozata meg is jelent az *Irodalomtörténeti Füzetek* sorozatban). Az itt közreadott Madách-reflexiók tehát nem ötletzerűek, egy sokat vitatott mű értelmezéseinek ismeretében íródtak. Kántor máig sem tisztázott kérdéskomplexumokhoz nyúl hozzá, s a Tragédia kiváló ismerőjének, Sötér Istvánnak eredményeit is felhasználva helyezi új világításba Madách művének egy évszázad alatt legtöbbet vitatott eszmei-esztétikai kérdéseit (költői vagy filozófiai mű a Tragédia? hogyan valósul meg benne a nemzeti és egyetemes egysége? milyen a tömeg és az egyén viszonya?). E kérdéseket inkább csak felveti, s ha bizonyít, azt főleg a szélsőséges, ma már nyilvánvalóan túlzó álláspontokkal szemben teszi.

A szerző legnyilvánvalóbb, legállandóbb rendezőelve műfaji: a prózában, a huszadik század magyar prózájában — elsősorban novellisztikájában — megmutatkozó líraiság nyomon követése. Lényegében erre vállalkozott két évvel ezelőtt kiadott Móricz-tanulmányában is: lírai motívumok, „érzéstömbök“ megfigyelésére; olyan jegyek, lírai elemek előtérbe állítására (novellában, regényben), amelyek — hogy úgy mondjam — kiesnek az epikum köréből. Kétségtelen, újszerű vállalkozás, de nyomban tegyük hozzá: nehéz feladat, a tévedés legkülönbözőbb lehetőségeit tartogató kutatási terület. Elég, ha arra gondolunk, mennyire elvont esztétikai, műfaji kategóriákkal kell dolgoznia a kutatónak, s hogy még magát a líraiság fogalmát sem lehet pontosan meghatározni, körülírni.

A „tiszta“ epika felbomlását követve, Kántor Lajos az epika hagyományos formáival szakító századvégi novellairódalomtól indul el. Több szálú vizsgálódása során a líraiságot erősítő szubjektivitást nemcsak a szecesszióban próbálja kimutatni, hanem a valósághoz olyan erősen tapadó irányzatban is, mint a naturalizmus. Czine Mihály nyomán Bródyt sem mint naturalistát idézi meg. A magyar naturalizmus atyjának prózájában a szociális fogantatású szenvedélyességet,

ahogy kifejezi: Bródy „zengő líráját“ tartja fontosabbnak. A századforduló irodalmának néhány tematikai jellegzetessége (cseléd-motívum, a proletárvilág beemelése az irodalomba) szintén ilyen értelemben kap súlyt, s a novellaforma megváltozását szintén ezzel hozza összefüggésbe, olykor már-már egyenlőséget téve líraiság, illetve: hangulatiság, lélektani elmélyítettség és meseszerűség közé. Persze, az állítás igazolására nem nehéz példát találni (különösen Krúdy hangulat-novellái beszédesek) — Bródyra, Peteleire vonatkoztatva azonban túlzottnak érzem következtetéseit. E két író legjobb novellái ugyanis legalább annyira drámaiak, mint líraiak. Bródy ismert novellájáról, a *Kaál Samuról* mondja Kántor: „... A drámai konfliktus fontos szerkezeti elem, de az érzelmek vissza nem fogott áradása mégis a líraiság irányába tolja a novella egészét.“ Igaz, nem tagadható az érzelmi momentumok jelenléte, mégis a figyelést csak a kötetlenebb érzelmi sodrásra, annak meghatározóvá tételét vitathatónak érzem.

A *Móricz-revizió* címszó alá gyűjtött írások mintegy folytatásai az előbbi, inkább általánosságokban mozgó eszmefuttatásoknak. Kiemelve Móricz Zsigmondot a „parasztirodalom skatulyájá“-ból, Kántor jó érzékkel tapintja ki a Móricz-művek epikumába foglalt lírikumot, elsősorban a Csibe-novellákban. S bár nem tartozik szorosan az epika és líra határvidékéhez, Móricz Zsigmond nyelvi tudatosságát elemző (régebben írt) tanulmányát is érdemes volt beiktatni a kötetbe (esetleg didaktikus jellegét fel lehetett volna oldani).

A gyűjtemény legterjedelmesebb tanulmánya A *magyar novella útjai* címet viseli. Az alapos, lezáró és teljesedő életműveket taglaló számvetés mintegy továbbgondolása a századforduló novellisztikájában felvillantott lírai elemeknek. Visszakanyarodva a novella századvégi megújulásához, Kántor Lajos Lukács György tételéből indul ki, döntő szerepet juttatva a társadalmi-pszichológiai tényezőknél. Pontosabban: az átmeneti korszakok sajátos körülményeinek. Móricz novelláinak a lírai vonalhoz tartozásával párhuzamosan külön kitér Móricz Zsigmond örökségének egyoldalú értelmezéseire. A tíz-tizenöt évvel ezelőtti helyzetre gondolva, a „konfliktusokat realista módon kiíró“ Móricz Zsigmond exponálásában látja a Krúdy-fémjelzte írásmódról való megfélemedkezést. Ez igaz, csakhogy az aszociálisabb írók háttérbe szorítása nem annyira egy esztétikai koncepció, mint inkább egy egész irodalompolitika következménye. Az a normatív szellem (s erre utal Kántor is) nem hagyott számukra teret, amely Petőfit is, Móricz Zsigmondot is csonkán tűzte lobogóra. (Kántor Lajos nem állítja ugyan, hogy nagyjaink egyikét-másikat a Móricz-féle ábrázolásmód előtérbe helyezése szorította le annak idején a Parnasszusról, de megfogalmazásának ilyen árnyalata is van.)

Kántor tanulmányának időszerűségét épp szempontjában látom: a huszadik századi magyar próza eddig kellőképpen fel nem tárt rétegeit közel hozni szándékozó törekvésben.

Századunk magyar elbeszélő irodalmában különös szerepet tulajdonít — joggal — Déry Tibor „lírai-drámai“ novelláinak, valamint Lengyel József líraian

mai dokumentációját nyújtottuk. „Harmincnégy év! — mondotta a szerző a mikrofonba. — Ennyi idő telt el a Korunk két köllőnszámának megjelenése között. Egy zajos, bonyodalmas, tanulságokkal telt korszak, a történelem egész fejezete tükröződik a folyóirat két folyamának jól ismert lapjain.“

Domokos Géza a Kriterion nemzetiségi könyvkiadó vállalat igazgatói tisztjében maga is tevékeny részese a kölcsonös ismerkedésnek, melynek szép eredményeivel a rádió közönsége elé lépett.

Duzs János

A vállalat információs rendszere és tevékenysége

Teljesen felesleges ma már azt bizonygatni, hogy a vállalatok — főként fokozott önállóságuk miatt — csak úgy tudnak versenyképesen termelni, ha erősen változó környezetüket minél jobban ismerik. Ennek elengedhetetlen feltétele a vállalati szintű információs rendszer kiépítése. E rendszer felépítését és működését próbálja a szerző, eléggé vázlatosan, de annál átfogóbban, bemutatni. A könyv célja, hogy az információ és a szervezéstudomány ide vonatkozó eredményeit, valamint az információs tevékenységben rendelkezésre álló tapasztalatokat összegezte segítséget nyújtson a vállalatoknak. Az információ lényegének, jelentőségének és értelmezésének tárgyalása után a szerző rátér a vállalati információs rendszer bemutatására, nem feledkezve meg a tájékozódó és tájékoztató tevékenységek fontosságának a kiemeléséről sem. Ajánlja a számviteli és szakmai információs alrendszerek kiépítését (beszerzés, fejlesztés, finanszírozás). Külön fejezetben foglalkozik az információk megszerzésének forrásaival, feldolgozásuk, tárolásuk és rendelkezésre bocsátásuk módszereivel és technikájával. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.)

Robert Dottrens
és munkatársai

A educa și a instrui

Élenjáró svájci tanügyi szakemberek az UNESCO nevelési osztályának felkérésére írták meg ezt a kifejezetten gyakorlati jellegű könyvet, korszerű munkaeszközt biztosítva az elemi fokú oktatás és a pedagógiai liceumok tanerői számára. Szintetizáló jellegénél fog-

expresszionista prózájának. A „kiábrándult és szét-szört” nemzedék (Örkény István, Illés Endre, Kolozsvári Grandpierre Emil) műveiben az új magatartás és a hagyományörzés egységére koncentrált. Helyes úton jár akkor is, amikor a második világháború után felépő generáció tagjai közül Sarkadi Imre paraszti, illetve „erkölcsi realizmusát” veszi észre, a Móricz-hagyomány és a modern törekvések szerencsés ötvöződését. (Itt jegyzem meg, hogy Kántor egy-egy minősítő kategóriája, kifejezése olykor a többértelműség veszélyét rejti magában. Az ilyen szókapcsolásokra gondolok: „sűrített realizmus”, „új szociografizmus”, „erkölcsi realizmus”, „ezeken a tájakon”, vagy az elvi-esztétikai csoportosulást szuggáló „Juhász Ferencék, Nagy Lászlóék”). Kántor könyvének ez a fejezete különben már azért is figyelemre méltó, mert a jelenkori magyar próza számos, olvasóink előtt csaknem ismeretlen író-egyéniségét mutatja be (nemrég megjelent novella-válogatása is ezt a célt szolgálja).

A két háború közötti erdélyi magyar novellisztika népi vonalának (Tamási Aron, Nyíró József, Kacsó Sándor) számbavételkor azért tartja szűknek Benedek Marcell novella-meghatározását, mert az a novellát mint műfajt a ballada felé közelíti. Kántor nem vállalkozik itt polémiára, rögtön szembeveti azonban: a székely népélet mitologikus láttatásával bővíti ki a líraiság fogalmát, sőt Tamásival kapcsolatban versritmusról, Nyíró novellái esetében „alcázott” versekről beszél. A népi mítosz jegyében induló „székely” írók további útja nem érdekli Kántort. Pedig ha nem áll meg pályájuk első szakaszánál, Kacsó Sándor második novelláskötetében többet is meglátott volna — épp a líraiságot illetően. Ezeknek a novelláknak egyik fő jellemzője ugyanis az emlékezés nosztalgiájában fogant lírai hangvétel.

Pályaképei nem szokványos portrék. Kántor Lajosnak általában sikerül megragadni az egyes életművek eszmei-esztétikai meghatározóit: Illyés Gyula népi-nemzeti elkötelezettségét, a Kosztolányi-novellisztika fegyelmezetttségét, Gelléri Andor Endre „tündéri realizmusát”, a bartalisi egyszerűség vonzását, a négy sorosokban gondolkodó Horváth Imre művészetét, Szabédi László romantikus racionalizmusának tisztaságát.

Az *Appendix* cím alá foglalt esszék, cikkek a korszerű irodalomtudományban egyre inkább előtérbe kerülő motívumvizsgálatnak, a „különféle struktúrák felmérésének” (Kántor szavai) kíván erőteljesebb érvényt szerezni. Csak üdvözölhetjük ezt a mindenképp korszerű irodalomtörténeti alapállást (ami egyébként az egész könyvön végighúzódik), csupán egyoldalúságára szeretném felhívni a figyelmet. A strukturalizmus megkövetelte összefüggérendszer ugyanis gyakran tehetetlen a leírással megközelíthető, önállóan (kiszakítva) is művészi értékeket megvalósító részletek értékelésekor. Ezért nem tartom szerencsésnek például egy komplex elemzésre épülő Petelei-monográfiában az analitikus vizsgálódás csökkentését, ezzel párhuzamosan a formán túlmutató motívumok eltűnését.

Kántor Lajosnak legjobb tanulmányaiban, esszéiben sikerült megvalósítania azt, amit maga elé tű-

zött: higgadt mérlegelést parancsoló irodalomtörténeti szintézisekben is megőrizni elemzéseinek egyéni ízeit, színeit.

Az irodalomtudománynak ma épp ez a nagy dilemmája (Sötér István egyik frissen megjelent tanulmányát idézve): „Miféle aspektusból kerülhetne olyan kapcsolatba a műalkotással, hogy megőrizhesse saját, történeti jellegét, ne alakuljon át kritikává, de ne is ignorálja az irodalomkritika tanulságait, útmutatásait.” Kántor Lajos könyve ehhez az alapozáshoz segít bennünket.

Kozma Dezső

Gyermekek művészete

L'enfance de l'art a címe az alig egy esztendeje Párizsban megjelenő folyóiratnak, a Francia Művészeti Nevelés Társasága érdekes, hasznos kezdeményezésének. A gyermekrajz felfedezése századunk érdeme. Például Fernand Léger, a nagy avantgarde festő a következő figyelemre méltó következtetésre jut: „A gyermekrajz mesebeli momentum. A gyermek felfedezi magának a vonalat, a teret és a színeket úgy, ahogy felfedez egy kockajátékot vagy ahogy indiánosdit játszik. Szükséges kikiáltani: a gyermekrajz hiteles, autonóm művészi tény.” A modern művészetben, mint köztudomású, a hagyományos mesterségbeli tudás kisebb szerephez jut, mint az előző századokban. Új kifejezési eszközt találni, egy sok szempontból más tartalomnak megfelelőt — ez századunk művészetének egyik fő problémája. Az ún. „naiv” festészet előretörése, a primitív törzsek művészetének tanulmányozása és — nem utolsósorban — a gyermekrajz szakítást jelent a múlt művészetével, mely többé-kevésbé a görög szépségesszményt vallotta magának.

A gyermekrajz mégsem tekinthető tudatos, művészi tapasztalat alapján alkotott műnek. Az érzelmek, a spontán megfigyelések gyermeki kifejezése viszont gyakran nem csekély művészi tehetséget árulhat el. E rajzok őszintesége nem tételez fel szintézist, a primitív népek művészetére jellemző kialakult világlátást, a hagyományos formaérzék művészi kifejezését. Noha bizonyos elemei nem érdektelenek a modern művészet számára, a gyermekrajz esztétikai értéke magában véve vitatható. Vitathatatlan azonban, hogy különösebb élettapasztalat, gatlásuk nélkül a tudattalan közvetlenebbül jut kifejezésre, kimerítve az „automatikus alkotás” fogalmát. E rajzokból megismerhetjük a gyermek lelkivilágát, a külső valóság hatását látásmódjára; e mozzanat pedagógiai haszna felbecsülhetetlen. Ez az egyébként korántsem új felismerés hívta életre a *L'enfance de l'art* kiadványsorozatát. Egyetérthetünk kezdeményezőinek azzal a megállapításával, hogy a gyermekek, ezek a nem hivatásos „alkotók” őszinte mondanivalójukkal a maguk látószólagos igénytelenségében is kifejező dekoratív esz-

téka

va azonban jóval több ez a mű, mint praktikus tanácsadás: a didaktika elmélete, a gyermeklélektan és a modern módszertani kérdések lényegre törő összefoglalója. A szerzők a nevelés mai céljaként azt vizsgálják, miként tanítható meg a gyermek arra, hogy önmaga alakítsa jellemét, és egyedül is képes legyen új ismeretek elsajátítására. Az egyes tantárgyak metodikájának keretében elsősorban az anyanyelv oktatásának kezdeti stádiumával foglalkoznak, s így az írási, olvasási, továbbá a számolási készség megalapozását a gyermek testi és szellemi fejlettségéhez szabott hagyományos és modern eljárásokkal igyekezzenek elérni. Ötleteiket az idegen nyelvek tanárai is haszonnal gyűlöcsöz-tethetik. (Editura didactică și pedagogică, 1970.)

Georges Perec

A dolgok

A fiatal francia író *Renaudot-díjas* regénye csak látszólag szól egy ifjú házaspárról: tulajdonképpen „hőseit” a dolgok, szép ruhák, kényelmes lakberendezési cikkek, praktikus és elegáns holmik, melyekre addig-addig áhítozik Jerome és Sylvie, amíg mindez lassan eluralkodik tudatukon, kiszorít eszményt, ambíciót. Az élet célja és eszközei helyet cserélnek a fogyasztói társadalom csillogó reklámgépezetének szuggesztív hatására: a dolgok elfogyasztják az embereket azzal, hogy fogyasztóikká degradálják őket. (Kriterion Könyvkiadó, 1970.)

Szemlér Ferenc

Négyarcú világ

Nemcsak a Szemlér bemutatott négy ország különböző, hanem az arcok is, amelyek feléjük fordulnak. Tizenöt év választja el egymástól a négy utazást. Ha Magyarországot

téka

még az ügyintéző, újarcú Szemlér látogatta meg másfél évtizeddel ezelőtt, akkor Olaszországra már ugyanaz az arc rezignált mosollyal tekint. Rajta az utazások és írások, elolvasott könyvek és megírott közéleti harcok redői. Hogy Szemlér Ferenc minden változás ellenére az maradt, ami volt, azt versei mutatják. Más lefényképez egy-egy műemléket — ő rímekkel zsongja körül. (Kriterion, 1970.)

Ioan Slavici

Jószerencse malma

Harmadik magyar nyelvű kiadása ez a kis kötet a nagy román klasszikus egyik legnépszerűbb elbeszülésének. A félelmes rabló, Számadó Lică szorítójában vergődő útszéli kocsmáros, Ghiță, tulajdonképpen saját határozatlanságának áldozata; kettős játékra kényszeríti a bűn csábítása és a büntelenség látszatának megőrzése, s elbukik, mert tudatosan vállalja a bűnt, de gyávan menekül a bűnrészesség felelőssége alól. Mint minden remekmű, Slavici elbeszélése időtálló, a mai olvasó számára is lebilincselő olvasmány, mert izgalmas cselekményén, drámai helyzetén, kiváló jellemábrázolásán túlmenően az örökaktuális mondanivalót — a választás és felelősség problematikáját — állítja eléink. A fordítás Lőrinczi László munkája. A kötet végén Dávid Gyula tömör értékelése ad összefoglaló képet Slavici írói munkásságáról. (Kriterion, 1970.)

Igor Akimuskín

Incotro? și Cum?

Az élettudomány érdekes kérdés-labirintusában kalauzol, az állatvándorlásokkal, az élőlények tájékozódóképességével kapcsolatos jelenségek tömegé-

közeikkel hozzájárultak századunk művészetének megújulásához. Erthető tehát az érdeklődés a gyermekrajz iránt. 1950 óta Franciaországban tanárok és más szakemberek pedagógiai tanácskozáson és tudományos ülésszakokon foglalkoznak rendszeresen a gyermekrajzzal, a gyermekek esztétikai nevelésének ezzel a kellőképpen nem becsült területével. Ilyen összejöveteleket rendezett Franciaországon kívül Tunézia, Marokkó és számos más ország is.

Magát a folyóiratot egy kétkötetes munka előzte meg, amely a gyermekrajzokat ötletesen párnuzamba helyezi egyes közismert mesterművekkel, persze nem versenytársakként: pusztán meglátás, elgondolás szempontjából hasonlítja össze őket. Festmény-reprodukciókat lehet is, kell is mutatni a gyermekeknek — állítják a szakemberek —, de alapos megfontolást kíván, hogy milyen festőtől és mikor. Például tanácsosabb Matisse-t vagy Bonnard-t ismertetni a kis mesterekkel, a rokon jellegű dekoratív hatások okán, mint például Raffaelt vagy Michelangelót. A gyermekrajzokra jellemző például az árnyék (az ún. chiaroscuro vagy *clair-obscur*) hiánya, a színek árnyalatnélkülisége, az átmenet mellőzése a kidolgozás technikájában, ami sajátos dekoratív jelleget ad e műveknek. 10–12 éves korig, ameddig a gyermeki fantázia általában a legtermékenyebb a maga kötetlenségében, tájékoztatás és útbaigazítás céljából igen hasznosnak bizonyult a reprodukciók bemutatása, de lehetőleg az óra végén. E kor után már csökken, illetve az ismeretek arányában fegyelmezettebbé válik a gyermeki képzelőerő, ezért már meg lehet kockáztatni reproték használatát szemléltetésre a rajzóra elején.

Megfigyelhető, hogy a játékok, ruhák, a gyermek használati tárgyai fontosabbak, mint egy túl korán felfedezett Rembrandt-kép. A vándorkiállítás, hangverseny, színház, mozi, tévé mellett a mindennapi környezet rejtett szépségei (utca, belső berendezés, családi kapcsolatok) különösen fontosak. Csak ha mindezt tekintetbe vesszük, akkor tudjuk a gyermek művészi hajlamát vagy legalábbis izlését — természetesen minden erőltetés nélkül — jó irányba terelni. A rajzoktató feladata, hogy a téma kiválasztásában is elsősorban a mindennapi környezetet és a gyermeknek az ezel együtt járó tapasztalatát vegye tekintetbe. Másként lát egy bogarat, fát a falusi gyermek, aki természeti környezetben játszik, mint a városi, akit inkább gépek, autók vesznek körül. (A falu fejlődésével ezek a különbségek nyilvánvalóan fokozatosan eltűnőben vannak.)

Nem lehet elhanyagolni a mese sajátos vonzóerejét sem a gyermek vizuális fantáziájára. Az ifjúsági könyvek illusztrációi, a gyermeklapok grafikái annyira ugyancsak hatnak a gyermek izlésére. A *L'enfance de l'art* szerkesztői szerint a rajzóra akkor éri el célját, ha légköre nem tér el túlságosan a szünet kötetlenségétől, ha a munka egyben játék is. A tanár hagyja szabadon tevékenykedni a gyermekeket, elég, ha párosok között sétalva néha tanácsokat ad és bátorítja kis tanítványait. Ajánlatos a korrektúrát nem a gyermekrajzon végezni, hanem vagy külön papíron, vagy szóban. Sajátos érdeme a kétkötetes műnek, akárcsak a folyóiratnak, hogy nemcsak elméleti-

leg, hanem elsősorban gyakorlati szempontból elemzi a rajztanítás során felmerülő különböző feladatokat és nehézségeket. A felsorolt tanácsokat a szerzők nem általános érvényű receptnek szánják, hanem konkrét esetekkel szemléltetik.

Minthogy a túlterhelés egyik fő problémája napjaink pedagógiájának, ezért a hangsúlyt a rajzoktatásban sem az információra, az adathalmazásra, hanem inkább a formatív elemre, az intelligencia és az érzékenység fejlesztésére kell helyezni. A rajzórák Hamupipóke-helyzete az ún. főtantárgyakkal szemben hátrányos helyzetet juttat a kellőképpen amúgy sem bátorított esztétikai nevelésnek az iskolában, holott a rajzoktatás semmivel sem pótolható szerepet játszhat a gyermek önálló kifejezőképességének, megfigyelőképességének, ízlésének fejlesztésében. Mint ilyen, az egyéniség harmonikus kialakításának egyik — sajnos, kellőképpen nem méltányolt — eszköze.

Kis Péter

Az állatok és a lelki élet

Köztudomású, hogy minden életjelenség, így maga az ember is, fejlődés eredménye, másrészt pedig, hogy egyetlen jelenséget sem lehet teljes mértékben megérteni fejlődéstörténetének ismerete nélkül. Ilyenformán az ember pszichikai, fiziológiai, biológiai, neurológiai tevékenységének feltárásához és megértéséhez is csak a fejlődéstörténeti előfokok ismerete vezethet el, azaz végső fokon a törzsfajlás útjának követése az egysejtűektől a gerincteleneken és az alacsonyabbrendű emlősökön át a homo sapiensig. Az állatlélektani kutatások tehát hozzásegíthetik a pszichológusokat, de a biológusokat és fiziológusokat is olyan problémák megoldásához, melyek tisztázása pusztán embereken folytatott kísérletekkel nem lehetséges. Eltekintve attól, hogy állatok számára lényegesen könnyebb kísérleti körülményeket teremteni, mint az ember számára, állatokon olyan jelenségek is tanulmányozhatók, melyekhez kísérleti alanyt emberek között etikai okokból nem találnak és nem is találhatnak a kutatók. Így e jelenségek megismerésének és feltárásának szinte kizárólagos útja az állatkísérlet.

A biológiában, orvostudományban nyilvánvaló az állatokon végzett kísérletek jelentősége, s elég csak Pavlovnak a lélektan fejlődésében betöltött szerepére hivatkoznunk ahhoz, hogy ugyanilyen nyilvánvaló legyen az állatvilág tanulmányozásának fontossága a pszichológiában is. Mégis felvetődik a kérdés: beszélhetünk-e állatoknál pszichikai tevékenységről.

Nem kell sem zoológusnak, sem pszichológusnak lennünk ahhoz, hogy észrevegyük: minden állat valahogy viselkedik. Mégpedig másként viselkednek az egyes fajok egyedei egy másik faj egyedeihez viszonyítva, viselkedésük tehát örökletesen meghatározott,

ből villant fel csodálatra méltó részleteket a kötet. A szovjet szerző tudatosan törekedett a mozaikszerűsége: tizenhat fejezetben több száz állatfaj vándorlásával, a vándorlások okaival, következményeivel és valószínű magyarázatával foglalkozik. Az örvényférgektől a postagalambokig, a vándorsáskáktól az angolnáig, a ritka vagy éppen közismert emlősöktől a hullőkig a könyv szinte az egész állatrendszer-tanon áttekint, itt-ott részletesebb bepillantást nyújtva az ösztönöknek — a törzsfajlás memóriájának — titkai. A kötetet átlapozva megragad a jelenségek csodálatos sokszínűsége, de a magyarázatokat olvasva az is világosan kirajzolódik az olvasó előtt, hogy az utóbbi évtizedek idevágó kutatásainak eddigi részeredményei ellenére az ok-okozati összefüggések vizsgálatában milyen gyakran vagyunk pusztán feltételezésekre utalva. Ezeknek a feltételezéseknek kritikátlan elfogadásától óv, a látványosságok és szenzációigénynek tett engedelmények veszélyére figyelmeztet a kötet utószava. (Editura științifică, 1970.)

Erasmus világa

A XV. és XVI. század fordulójára, ahova a Téka-kötet olvasója vissza-visszatér nagy szellemi forradalmak után és előtt. Van ebben valami csodálat a „humanisták fejedelmé” iránt, de nosztalgia is az örök „harmadikutas” felé, aki átészelt reformációt és parasztháborút anélkül, hogy elveit változtatnia kellett volna, s közben olyan igazságokat írt le, amiért mást saját könyveinek máglyáján égettek volna meg. Hollandiában született, latinul írt, európaiként jelentkezett. Dicsérve kárhoztatta a balgaságot, és tömegmészárlásnak ítélte a szent háborút. Ezekből az írásából ad

téka

most válogatást Dankanits Adám, részben a saját maga, részben Bodor András és Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása alapján. (Kriterion, 1970.)

Pierre de Boisdeffre

Littérature d'aujourd'hui I.

A statisztikai adatok szerint a franciák egyharmada sohasem vesz könyvet a kezébe, annak ellenére, hogy az élő világirodalom sikeres alkotásainak számottevő részét épenséggel ennek a nemzetnek az írói adják. Ezt az ellentmondást s az írott betű iránt mutatott közömbösséget kívánja feloldani az igen népszerű és olcsó Livre de Poche-sorozat. Az utóbbi idők leg sikeresebb francia irodalomtörténete most ebben a sorozatban jut az olvasók széles rétegeihez. A szerzőnek L'histoire vivante de la littérature d'aujourd'hui című terjedelmes műve egy évtized alatt hét kiadást ért meg. Ennek kiegészített, 1969-ig terjedő változatát jelentették meg. Az első kötet tág kitekintést nyújt a francia regényirodalomra: 1939-től, Sartre felbukkanásától kezdve, Vercors-on, Gide-en, Roger Martin du Gard-on, a „nouveau roman” és más áramlatok elkötelezettjein át Solers-ig és Le Clézio-ig minden számottevő szerzőt és irányzatot bemutat. A mű használatát sajnálatos módon megnehezíti a tartalomjegyzék és a névmutató hiánya. (Union Générale d'Éditions. Paris, 1970.)

Dobossy László

Hašek világa

Ki tudja, hogy Jaroslav Hašek, a világhírű Švejk-regény szerzője, 1911-ben tréfából megalakította „a törvény keretei közt működő békés hala-

de másként az egyazon fajhoz tartozók is (két kutya például teljesen azonos körülmények között egymástól teljesen eltérően viselkedhet). Márpedig bármilyen viselkedési forma önmagában is feltételezi a pszichikai érzékenységet, az affektivitást, az emóciókat. Ezért a viselkedés tanulmányozása óhatatlanul egyik kiindulópontja az állatlélektani kutatásoknak és Mihai Beniuc nálunk úttörő jelentőségű kötetének* is.

Beniuc kézikönyve az összehasonlító és evolútív állatlélektan — mint a kötet anyagából kiderül — utóbbi negyedszázados eredményeinek és felfedezéseinek foglalata. Rövid, de szakemberek számára is hasznos, laikusok számára is érthető és érdekes tudománytörténeti összefoglalás után bontja ki tulajdonképpeni tárgyát. Rámutat az egyes állatfajták sajátos viselkedési formáira, valamint ezek alapjára, a szervezet sajátos felépítésére az egyes állatfajok esetében. E viselkedési formák legnagyobb részét születéstől fogva adottak, ösztönösek, vagyis az állatoknak semmilyen egyéni tapasztalatra sincs szükségük ahhoz, hogy a környezeti hatásokra adekvát módon reagáljanak (elegendő talán a méhek hihetetlenül bonyolult viselkedési formáira, a coelenteráták násztáncára vagy a Betta splendensek párviadalára hivatkozunk).

Beniuc itt fejti ki az állatlélektan egyik legújabb, egyre nagyobb szerepet játszó felfedezését, a viselkedés területiségét. A területiség fenyében a környezet fogalma új tartalmat kap, mivel az állat filo- és ontogenetikus struktúrájának megfelelően viselkedésével megszervezi környezetét. Egyes állatfajták, illetve ezek egyedei birtokba veszik bűvőhelyük környezetét, saját létfeltételeik — ösztönük, illetve egyéni tapasztalataik — alapján alakítják ki. Ehhez a területhez alkalmazkodnak (ennek megfelelően alakul szenzo-motorikus felépítésük is), ide kötődnek ideiglenesen vagy véglegesen, megszokják e terület sajátosságait, megjelölik ezek többé-kevésbé állandó határait (például az amerikai medve, a grizzly, teste magasságában lehorzsolja a fák kérgét, s ez a kisebb vadakat előre figyelmezteti, hogy nem lesz jó átlépni e terület határát), kialakítják saját útjaikat. Ezt az így kialakított területet az állatok nem hagyják el, nem távolodnak el tőle, mert ezen túl az ismeretlen, az idegen kezdődik számukra. Saját területükön belül viszont biztonságban érzik magukat, elkerülhetik az esetleges veszélyes meglepetéseket, így a szervezetlen, felesleges cselekvést, s ezzel energiát takarítanak meg. A területiség kérdése egyre inkább előtérbe kerül, a genetikai pszichológia központi kérdésévé válik. Ez annál is érthetőbb, mivel a környezet megszervezése feltételezi az egyedek közötti együttműködést és közlést, tehát a fajon belüli kommunikációt és az állatok nyelvének létezését.

Nemcsak a különböző állatfajok tagjai viselkednek egymástól eltérően, hanem, mint már említettük, egyazon helyzetben, teljesen azonos feltételek között másként képesek reagálni a környezeti ingerekre az azonos fajok egyedei is, viselkedésük tehát már nem örökletesen meghatározott, hanem egyéni tapasztala-

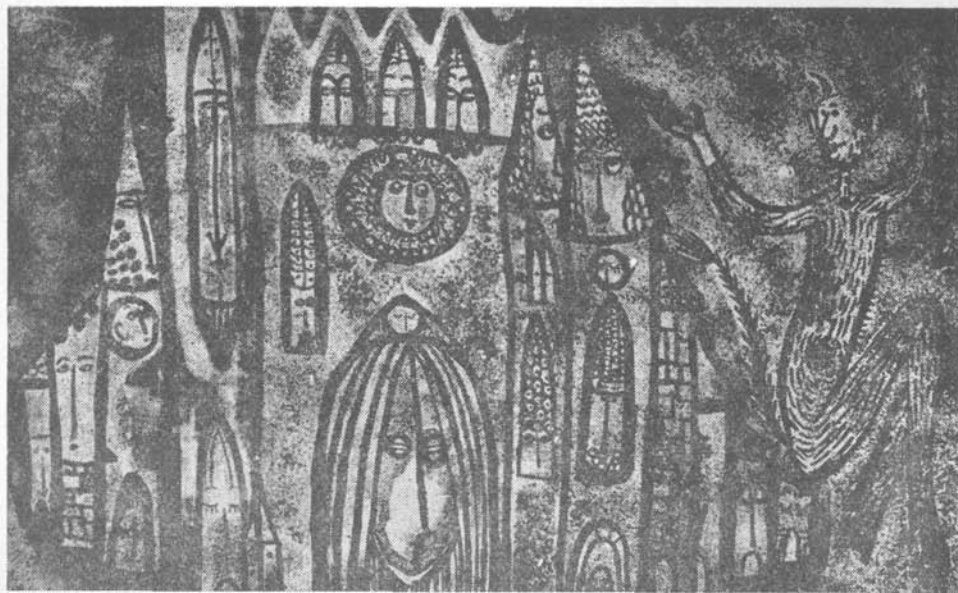
* Mihai Beniuc: Psihologie animală comparată și evolutivă. Editura științifică. București, 1970.

taik (is) alakítják. Márpedig az egyéni tapasztalatszerzés csak *tanulás* útján lehetséges. A tanulási képesség vizsgálata az állatvilágban az *állatlélektan*, pontosabban az összehasonlító és genetikus állatlélektan kialakulását (XIX. század) és az állatok pszichikai tevékenységének elismerését jelenti. Mindaddig a tanulást specifikusan emberi tevékenységnek tartotta a lélektan. Mihai Beniuc könyve a legújabb kutatások fényében taglalja az állatvilágban fellelhető tanulási formákat, bizonyítva, hogy az állatok tanulása az életkörülményekhez való alkalmazkodás biztosítója, s mint ilyen az életben maradás elengedhetetlen feltétele. A tanulás teszi lehetővé az állatok számára az energiamegtakarítást, a felesleges tevékenység kiküszöbölését s ennek következményeként a tevékenység újraszerveződését. A változás a cselekvő alanyban történik, az alanynak a cselekvés tárgyához való viszonyulásában, az objektív körülményeknek megfelelően. Más megfogalmazásban: a tanulás eredményeként újraszerveződött tevékenység új, adekvát válasz a „többé vagy kevésbé” ismeretlen helyzetben. Ez pedig immár nem más, mint az intelligencia. A szerző gondolatmenetét követve — anélkül, hogy kitérünk volna az egyes jelenségek részletes ismertetésére — íme, máris elérkeztünk a magasabbrendű pszichikai tevékenységhez, válaszolva ezzel a bevezetőül feltett kérdésre is: beszélhetünk-e pszichikai tevékenységről az állatvilágban.

A szerző a pszichikai tevékenység vizsgálata mellett módszertani kérdésekkel is foglalkozik. Ismerteti az állatlélektanban alkalmazott legfontosabb kísérleti eljárásokat, s különösen hangsúlyozza, hogy minél inkább megközelítik a kísérleti körülmények a természeteseket, illetve minél nagyobb mértékben helyettesíthetők a természetben végzett megfigyelésekkel, annál több biopszichikai információt hoznak felszínre, melyek a jövőben lehetővé tehetik az alapvető életfolyamatok számos, érdeemben még nem tisztázott kérdésének megválaszolását. S így jut vissza a szerző kiindulási pontjához, az emberhez.

Pápai Judit

Kopacz Mária metszete

téka

dás pártját“-t, s azzal a jelszóval lépett fel az ausztriai választásokon: „Aki reánk szavaz, kap egy zsebakváriumot”? Ki tudja, hogy az író mint „derék katona” vígeposzba foglalta első világháborús magyarországi benyomásait? Ki tudja, hogy Krasznóujarszkan ő szerkesztette a Roham című magyar-német vörös hadifogolyújságot, s együttműködött Zalka Mátéval? Ki tudja, hogy a Švejk-regény alakjai a valóságban is éltek, s Lukáš főhadnagy tisztiszolgáját eredetileg Strašlípka közvitéznek hívták? Hát azt, hogy a híres regény egy részletét magyarul először a Korunk közölte Komlós Aladár fordításában 1927-ben, s a Karikás Frigyes fordította teljes mű „Párizs—Kolozsvár” jelzéssel a Le Monde kiadásában jelent meg? Ki tudja, hogy más jelesek is írtak Hasek nyomán Švejk-darabot és Švejk-regényt? Dobossy László, a cseh irodalom kiváló ismerője, régebbi kutatásait kiegészítő irodalomtörténeti munkájában emberközeli hozza a Švejk-alak megteremtőjét, s szónoki kérdéseinkre is részletesen válaszol. (Európa Könyvkiadó, 1970.)